

تأثیر بازی‌ها و اسباب‌بازی سازمان‌نیافته بر یادگیری ورشد کودکان

دکتر بتول سبزه

عضو هیئت تحریریه

اشاره

بازی یکی از فعالیت‌های اصلی و سرگرم‌کننده دوران کودکی است که بخش زیادی از وقت کودکان به آن اختصاص می‌یابد. بازی‌های کودکان در سنین خردسالی شکل‌ها و انواع متنوعی دارند و هر یک بخشی از جنبه‌های رشدی کودکان را تحت تأثیر قرار می‌دهند. اگر بازی را چنان که پیازه ذکر کرده است، شغل کودکان به حساب آوریم، اسباب و وسایل بازی نیز به عنوان ابزار کار آن‌ها به حساب می‌آیند و به کودکان کمک می‌کنند از بازی‌های خود لذت بیشتری ببرند و از فایده‌های آن‌ها بهره‌مند شوند. بازی‌ها و وسایل سازمان‌نیافته برای کودکان فرصت‌های ارزشمند بی‌شماری به‌منظور سرگرمی، ابتکار و خلاقیت و برای بزرگسالان نیز موقعیت‌های مناسبی برای مطالعه و شناخت فراهم می‌آورند.

کلیدواژه‌ها: بازی، اسباب‌بازی سازمان‌نیافته، یادگیری، کودکان

بازی یکی از مهم‌ترین و لذت‌بخش‌ترین فعالیت‌های دوره کودکی است. اصولاً بازی به‌صورت خودجوش و با میل و رغبت خود کودک شکل می‌گیرد و او را شاد و سرگرم می‌کند. دیدگاه‌ها و نظریه‌های متعددی درباره بازی مطرح شده‌اند که از زاویه متفاوتی دلایل بازی را در کودکان مطرح می‌کنند. نظریه‌پردازان کلاسیک نظیر اسپنسر، لازاروس، پاتریک و استائلی‌هال، بازی را «عاملی برای تخلیه انرژی اضافی»، «تقلید محرکات و تمرین رفتارهای والدین و بزرگسالان»، «تجدید انرژی و تنش‌زدایی» و «بازپیدایی فعالیت‌های غریزی» و غیره بیان کرده‌اند. نظریه‌پردازان معاصر نظیر فروید، اریکسون، برونر و پیازه بر بازی به‌عنوان فرصتی برای «تخلیه هیجانات، عواطف و احساسات» و «رشد ذهنی، یادگیری و گسترش شناخت کودکان» تأکید کرده‌اند (میرزایی، ۱۳۹۵).

برخلاف تصور بسیاری از والدین و مربیان، بازی کودکان فقط سرگرمی یا فعالیتی بیهوده همراه با هرج و مرج، دویدن و فریاد کشیدن نیست، بلکه در ورای همه بازی‌های کودکان، طرح، هدف و برنامه‌ریزی وجود دارد. تلاش برای تغییر بازی‌های کودکان مطابق نظرات و برنامه‌های بزرگسالان، بدون در نظر گرفتن سن و سالیان آن‌ها، نه تنها موجب ناخشنودی، خشم و گریه کودکان می‌شود، بلکه بروز برخی واکنش‌های رفتاری و هیجانی نامناسب یا اظهار ناصحیح و بی‌موقع احساسات آن‌ها را نیز در پی دارد (بولحسنی، ۱۳۸۸).

سوزان ایساکز از جمله محققانی است که در زمینه کار با کودکان قبل از دبستان تجربه‌های ارزشمندی داشته و به تبیین بازی در مراحل رشدی کودکان پرداخته است. از نظر ایساکز، بازی وسیله مهمی در رشد عقلانی کودکان کم‌سن است. به‌زعم وی، بازی به‌منزله پلی است که کودکان از طریق آن می‌توانند به ارزش‌های نمادین محیط خود دست پیدا کنند. از نظر ایساکز، کودکان در سنین گوناگون، انواع بازی‌ها را انجام می‌دهند و این به‌نوعی بیانگر مراحل پیشرفت در بازی تلقی می‌شود. کودکان در هر مرحله از بازی با توالی دقیقی مرحله قبلی را دنبال می‌کنند و بازی در هر مرحله با نضج و پختگی کودکان ارتباط پیدا می‌کند (احمدوند، ۱۳۹۹).

بازی‌های کودکان می‌توانند به‌صورت سازمان‌یافته، همراه با طرح و برنامه قبلی بزرگسالان ترتیب داده شود. این نوع بازی‌ها در هر سنی می‌توانند براساس هدف‌های مربوط به همان دوره سنی طرح‌ریزی شوند. دسته‌ای دیگر از بازی‌ها به‌صورت سازمان‌نیافته شکل می‌گیرند و تأثیرات متفاوتی بر یادگیری و جنبه‌های رشدی کودکان دارند. بر خلاف بازی‌های سازمان‌یافته که بزرگسالان آن‌ها را طبق نقشه و طرح قبلی و برای رسیدن به اهداف آموزشی و یادگیری خاصی تدارک می‌بینند، بازی‌های سازمان‌نیافته که خود کودکان به‌صورت خودجوش و دلخواه شکل می‌دهند، بیشتر از

زیادی از آن‌ها برای افزایش شناخت و درک دیدگاه‌های دیگران و کاهش خودمحوری در کودکان استفاده می‌شود (احمدوند، ۱۳۹۸).

بازی‌های دلخواهی از جمله بازی‌های سازمان‌نیافته‌ای هستند که به بهترین وجه ممکن تفکرات کودکان را نشان می‌دهند. این بازی‌ها را خود کودکان ابداع می‌کنند و تنوع و انعطاف بالایی دارند. از جمله این بازی‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: راه‌رفتن کودک در حاشیه پیاده‌رو، عقب‌عقب راه‌رفتن، بالا و پایین رفتن از پله به شیوه متفاوت، تکرار مجموعه‌ای فعالیت

تخیل و خلاقیت آنان نشئت می‌گیرند و آزادانه انجام می‌شوند. بازی‌های سازمان‌نیافته به لحاظ موقعیت‌های متفاوت یادگیری و فراهم آوردن فرصت برای ابتکار و خلاقیت کودکان، اهمیت و ارزش تشخیصی بسیار بالایی دارند؛ چون کودکان در این بازی‌ها به‌طور ناخودآگاه احساس‌ها، هیجان‌ها و درونیات خود را فرافکنی می‌کنند و سرنخ‌های بسیار مهمی را در اختیار والدین و مربیان قرار می‌دهند تا بتوانند جنبه‌های شخصیتی و رفتاری آن‌ها را بهتر بشناسند.

بازی‌های سازمان‌نیافته می‌توانند به‌صورت فردی یا چندنفره برای کودکان دو تا شش‌ساله ترتیب داده شود. به اعتقاد ژان شاتو، بازی‌های کنشی از قبیل بازی‌های زبانی و بازی‌های راه‌رفتنی که در راستای اشتیاق کودکان برای شناخت دنیای اطراف و سازگاری با محیط شکل می‌گیرند و کم‌کم به شکل‌های پیچیده‌تر مانند بازی‌های دودنی و بازی‌های جیغ و دادی ظاهر می‌شوند، به‌نوعی نشانگر بازی‌های سازمان‌نیافته‌اند که خود کودکان شکل می‌دهند. به‌زعم وی، بازی‌های تقلیدی و وانمودی نیز از جمله بازی‌های سازمان‌نیافته‌ای هستند که در بدو امر با تقلید از خویشتن بروز پیدا می‌کنند و به‌تدریج به تقلید و همانندسازی با دیگران از قبیل وانمود کردن به خواندن روزنامه، شستن لباس یا پختن غذا و رانندگی کردن منجر می‌شوند و تا اندازه

بازی‌های کودکان می‌توانند به‌صورت سازمان‌یافته، همراه با طرح و برنامه قبلی بزرگسالان ترتیب داده شود. این نوع بازی‌ها در هر سنی می‌توانند براساس هدف‌های مربوط به همان دوره سنی طرح‌ریزی شوند.

متفاوت و حرکت کردن به شیوه‌ای خاص. آنچه در این بازی‌ها اهمیت دارد آزادی و لذتی است که کودکان آن را تجربه می‌کنند.

برخی از بازی‌های سازمان‌نیافته با استفاده از وسایل و ملزوماتی که کودکان در اختیار دارند، ترتیب داده می‌شوند. به عبارت دیگر، کودکان نیاز دارند با وسایلی بازی کنند که بتوانند از آن‌ها به شیوه خودشان استفاده کنند؛ وسایلی مانند قایق، ماشین، هواپیما، سه‌چرخه، قطار، انواع ابزار، عروسک، لباس و نظایر آن‌ها، به‌طور کلی وسایل و ملزوماتی هستند که کودکان می‌توانند با آن‌ها بازی‌های دلخواه خود را ترتیب دهند. کودکان تا حد زیادی تمایل دارند با وسایل داخل کابینت آشپزخانه، ابزارهای موجود در منزل مانند لوازم جعبه ابزار، جعبه خیاطی، بالش، پتو و ملافه سرگرم شوند و این به‌نوعی نشان‌دهنده ماهیت اصلی بازی است.

بازی با وسایل سازمان‌نیافته موجب می‌شود کودکان برای بازی خود برنامه‌ریزی کنند. آن‌ها در هنگام بازی ابتدا فکر و سپس عمل می‌کنند. بازی با وسایل سازمان‌نیافته امکان تخیل و خلاقیت را برای کودکان فراهم می‌کند و آن‌ها بدون در نظر گرفتن چارچوب‌ها یا محدودیت‌های دنیای واقعی، آزادانه بازی می‌کنند. همچنین، حین بازی به صحبت با خود یا دیگران می‌پردازند و مهارت‌های کلامی آنان نیز تقویت می‌شود. علاوه بر این، اسباب‌بازی‌ها و وسایل سازمان‌نیافته فرصت‌های ارزشمندی را در اختیار والدین و مربیان می‌گذارند تا با مشاهده نحوه بازی کودکان، صحبت‌های آنان و استفاده‌شان از وسایل بازی، از احساس، هیجان و افکار آن‌ها که به‌طور ناخودآگاه در حین بازی فراکنی می‌شود، آگاه شوند. همچنین، از منظر روان‌شناسان شناختی، بازی با وسایل سازمان‌نیافته می‌تواند موجب رشد شناختی آنان را نیز فراهم کند. بازی‌های کودکان بهترین فرصت برای یادگیری موضوعات گوناگون هستند و هر چقدر محیط بازی کودکان غنی باشد، تجربه‌های یادگیری بیشتری برای آن‌ها فراهم و موجب یادگیری عمیق و پایدار در آن‌ها می‌شود.

اسباب‌بازی‌های سازمان‌نیافته

اسباب‌بازی‌های سازمان‌نیافته از جمله وسایلی هستند که شکل از پیش تعیین‌شده‌ای ندارند، برای هدف خاصی طراحی نشده‌اند، بلکه این قابلیت را دارند که کودکان در حین بازی با آن‌ها بتوانند به شیوه‌های جدیدی از آن‌ها استفاده کنند و از ابتکار و خلاقیت خود بیشتر بهره‌گیرند. دسته‌ای از اسباب‌بازی‌های سازمان‌یافته هم وجود دارند که کودکان در حین بازی، از آن‌ها نه براساس هدفی که برای آن ساخته شده‌اند، بلکه به شیوه‌های نمادین و متفاوت استفاده می‌کنند. برای مثال، زمانی که کودکان از ماشین‌های اسباب‌بازی به‌عنوان دیوار مزرعه حیوانات پلاستیکی خود و از بالش‌های خود به‌عنوان قایق استفاده می‌کنند.

به هر صورت، این نکته برای والدین و مربیان اهمیت دارد که تشخیص دهند مراحل متفاوتی از بازی وجود دارد و هر مرحله متوالی وسایل و اسباب‌بازی‌ها و فرصت‌های مقتضی را ایجاد می‌کند. از جمله اسباب‌بازی‌های سازمان‌نیافته براساس سنین متفاوت کودکان عبارت‌اند از:

از تولد تا دو سالگی: با توجه به اینکه کودکان در این سن از بازی با وسایل متحرک و صدا دار لذت می‌برند و حواس پنجگانه آن‌ها رشد می‌یابد، با رعایت موارد ایمنی و سلامت کودکان در این سنین، می‌توان

از انواع آویزهای رنگی، اشیا و وسایل متحرک، توپ‌ها، جفجغه‌ها، کتاب‌های پارچه‌ای یا پلاستیکی، مکعب‌های سبک چوبی و رنگی، حلقه‌های پلاستیکی، عروسک‌های نرم و صدا دار، انواع ظروف پلاستیکی آشپزخانه و پارچه‌های رنگی استفاده کرد.

دو تا چهار سالگی: در این سن کودکان مهارت استفاده از عضلات بزرگ و تا حدودی عضلات کوچک را به دست آورده‌اند و بسیار کنجکاو، پرانرژی و دارای تخیل قوی هستند. لذا وسایلی از طیف‌های گوناگون، از قبیل وسایل زیر، می‌توانند مناسب باشند:

- وسایل و اسباب‌بازی‌های کشیدنی و هل‌دادنی مانند انواع ماشین، واگن، فرقون یا چرخ‌دستی کوچک، جاروبرقی و گهواره عروسک.

- وسایل و اسباب‌بازی‌های محرک در فضای باز مانند تاب، سرسره، الاکلنگ و بازی با توپ یا لی‌لی کردن.

- وسایل بازی‌های تعادلی مانند تخته‌های تعادل، بالارفتن از نردبان، آویزان شدن از میله و سینه‌خیز رفتن در داخل تونل.

- اسباب‌بازی‌های ساختنی مانند بلوک‌های چوبی و پلاستیکی، قطعات خانه‌سازی، پازل‌های مکعبی و جاگذاردنی.

- اسباب‌بازی‌های جورکردنی مانند جفت‌کردن شکل‌هایی نظیر مکعب، استوانه و هرم.

- اسباب‌بازی‌هایی با قطعات جداشونده که کودکان دوباره بتوانند آن‌ها را سرهم کنند.

- اسباب‌بازی‌های نخ‌کردنی مانند نخ و مهره.

- اسباب‌بازی‌های شبیه‌سازی‌شده از وسایل واقعی زندگی، مانند ابزارهای خیاطی، نجاری، وسایل خانه (مانند یخچال، اجاق گاز، کمد، ظروف آشپزخانه) ماشین‌های کوچک واقعی، کامیون‌های اهرمی و وسایل باغبانی.

چهار تا شش سالگی: کودکان در این سنین به بازی‌هایی که برحسب طرح و نقشه باشند، علاقه‌مند می‌شوند. همچنین، تمایل آن‌ها به بازی‌های وانمودی و نمایشی نیز زیاد است. لذا می‌توانند از وسایل متنوعی به‌تنهایی یا به همراه هم‌سالان خود استفاده کنند؛ از قبیل اسباب‌بازی‌های ساختنی؛ جورکردنی؛ دست‌ورزی. نیز وسایل بازی برگرفته از طبیعت مانند آب، خاک، گل، شن، چوب؛ انواع وسایل موسیقایی مانند فلوت و مثلث؛ انواع وسایل هنری مانند مدادهای رنگی، آبرنگ و گواش؛ انواع کتاب‌های بازی مانند پازلی، سه‌بعدی، تصویری، پارچه‌ای و جیب‌دار.

منابع

۱. احمدوند، محمدعلی (۱۳۹۸). روان‌شناسی بازی. انتشارات دانشگاه پیام نور. تهران.
۲. مجیب، فرشته (۱۳۹۷). اصول و تئوری بازی‌ها در دوره پیش‌دبستان. فاطمی. تهران.
۳. میرزایی، مریم (۱۳۹۵). بازی و اسباب‌بازی. جهاد دانشگاهی تهران. تهران.
۴. بهشتیان، محمد (۱۳۸۸). راهنمای انتخاب اسباب‌بازی. بهشتیان. تهران.